

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. Дослідження з історії України

<i>Медведчук Н.А.</i> Історичні традиції українсько-польських культурних зв'язків.....	3
<i>Павляшик А.М.</i> Русь і монголо-татари: зустріч двох цивілізацій.....	7
<i>Сілаєв О.М.</i> Етнічна структура населення південного порубіжжя Галицької Русі в XII – першій половині XIII ст.....	11
<i>Парадиха В.А.</i> Освітня діяльність василіанських монастирів на Правобережній Україні наприкінці XVIII – 30 рр. XIX століття.....	16
<i>Присяжнюк Ю.П.</i> Соціально-господарська взаємодія українських селян і колоністів: ментальний аспект (на матеріалах Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст.).....	19
<i>Довжук І.В.</i> Металургійна промисловість півдня України в умовах економічної кризи 1900-1903 рр.....	24
<i>Соловійов О.М., Соловійова М.А.</i> Релігійно-національні позиції українського духовенства (1900-1918 рр.).....	27
<i>Гайдай Л.І.</i> Трансформація селянських господарств Правобережної України в процесі спеціалізації сільськогосподарського виробництва на початку XX ст.	32
<i>Мандрик Я.І.</i> Учені української діаспори та зарубіжні автори про українське село наприкінці 20–30-х років XX ст.	36
<i>Дмитрук В.Г.</i> Подвиг Отамана Василя Тютюнника (до 120-річчя від дня народження).....	39
<i>Гетьманчук М.П.</i> З історії встановлення дипломатичних відносин між Українською РСР і Польщею в 1921 році.....	45
<i>Недужко Ю.В.</i> Участь організацій української діаспори країн Заходу в підготовці кампанії з відзначення тисячоліття хрещення Русі-України (кін. 70-х – поч. 80-х рр. XX ст.).....	48
<i>Бойко О.Ю.</i> Проблема правового регулювання парламентської діяльності політичних партій України.....	52
<i>Матьовка М.П.</i> Країни-учасниці руху неприсядання в контексті багатовекторної зовнішньої політики України (кінець XX століття).....	56
<i>Ковчун В.В.</i> Головні фактори суверенізації України наприкінці XX століття.....	60
<i>Півницький М.Д.</i> Аграрна реформа в Україні: соціально-політичні та правові аспекти.....	64
<i>Сміян П.К., Сміян К.П.</i> Трагічні сторінки України в її боротьбі за незалежність.....	68

РОЗДІЛ II. Дослідження з історії Волині

<i>Петрович В.В.</i> З історії вивчення топографії стародавнього Володимира.....	74
<i>Кучинко М.М.</i> Пам'ятки Волинського порубіжжя X-XIV ст. та їх співвідношення з діахронними місцевими та синхронними суміжними.....	78
<i>Милусь В.І.</i> Монастирі Волинсько-Рівненської єпархії у 40-50-х роках XXст.	82
<i>Марківська Л.Л.</i> Формування української інтелігенції Волині (від найдавніших часів до 40-х років XX ст.).....	86
<i>Бондаренко Г.В.</i> Бібліографія історичного краєзнавства Волині.....	90
<i>Лесик О.О.</i> З історії храмового будівництва на Волині XVII-XVIII століть.....	98
<i>Гаврилюк С.В.</i> Пам'яткознавчі видання П.Батошкова про Волинь як елемент русифікаторської політики самодержавства.....	102

<i>Бундак О.А.</i>	Домашнє і товарне тваринництво на Волині (перша половина XIX ст.)	107
<i>Кушпетюк О.І.</i>	Експерсійна діяльність музейних закладів Волині другої половини XIX – початку XX ст.	110
<i>Льмитренко А.А.</i>	Бджільництво на Волині і Західному Поліссі в другій половині XIX – на початку XX ст.	114
<i>Двойнінова О.В.</i>	Організація дрібного кредитування селянських господарств Волинської губернії кінця XIX – початку XX століття	118
<i>Мищук Т.А.</i>	Місіонерська діяльність православних братств РПЦ на Волині в кінці XIX – поч. XX ст.	123
<i>Крамар Ю.В.</i>	Акція окатоличення українців Волині 1938 року: причини, хід та наслідки	127
<i>Доброчинська В.А.</i>	“Союз українок” – головний осередок жіноцтва Волинського воєводства у міжвоєнний період (1921-1939 рр.)	132
<i>Кінд-Войтюк Н.В.</i>	Участь науково-громадських товариств Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам’яток Волинського воєводства (1921-1939 рр.)	136
<i>Стрільчук Л.В.</i>	Інтеграційні орієнтири Волині в контексті загальнодержавних пріоритетів: проблеми, реалії, перспективи	140
<i>Галуха В.Л.</i>	З історії аграрних реформ на Волині: комасація земельних угідь у 20-30-х рр. XX ст.	144
<i>Свинчук А.В.</i>	Основні напрями культурно-освітньої політики польського уряду щодо Волині в 20-30-х роках XX ст.	148
<i>Денисюк В.Т.</i>	Становлення радянської системи освіти в районах Волинського Полісся у кінці 30-х – першій половині 40-х років XX ст.	152
<i>Вісина Т.М.</i>	Ліквідація українського кооперативного руху на Волині в 30-х роках XX ст.	156
<i>Житар П.І.</i>	Формування Союзу збройної боротьби – Армії крайової на Волині	160
<i>Шабала Я.М.</i>	Польська влада й українська кооперація на Волині у 1921-1939 рр.	164
<i>Цепенда І.Є.</i>	Суспільно-політична ситуація на Волині в 1943-1944 роках	168
<i>Кутувий Р.С.</i>	Позиція армії Т.Бульби-Боровця в українсько-польському конфлікті на Волині	172
<i>Карліна О.М.</i>	Олицький замок в історії Волині	177
<u>РОЗДІЛ III. Актуальні проблеми історії зарубіжних країн і міжнародних відносин</u>		
<i>Ткачук П.Д.</i>	Культура Ізраїльсько-Іудейського царства: релігія та література	181
<i>Лисковецька Т.Ю.</i>	Деякі дискусійні питання утворення Спартанської держави	185
<i>Куликівська А.М.</i>	Ситуація міжчарювання і повстання декабристів за документами Центрального архіву стародавніх актів у Варшаві	188
<i>Кучерена М.М.</i>	Варшавський договір 1920 року: генеза, проблеми, наслідки	193
<i>Шваб А.Г.</i>	Формування державно-адміністративного еміграційного апарату в II Речі Посполитій	197
<i>Шваб Л.П.</i>	Вибори до Законодавчого сейму в Польщі (1947 р.) та їх наслідки	200
<i>Оніщук В.В.</i>	Боротьба за автокефалію Православної церкви в Польщі в 20-х роках XX століття	203
<i>Логвинюк Н.І.</i>	Релігійне життя українців у Канаді	207
<i>Денисюк Н.С.</i>	Шлях до “круглого столу” і початок трансформації польського суспільства	211
<i>Струтинський В.С.</i>	Польща на шляху до демократичних перетворень (серпень 1980 – грудень 1981 рр.): події та коментарі	215
<i>Бурдяк В.І.</i>	Нова еліта в політичному процесі посткомуністичної Болгарії	221
<i>Стрільчук Р.С.</i>	Програми економічної трансформації в Польщі (1990-1995 рр.)	225
<i>Санжаревський О.І., Дужич Т.В.</i>	Взаємини Словаччини і НАТО в 1993-1997 рр.	229
<u>РОЗДІЛ IV. Теорія та методологія історичного процесу</u>		
<i>Шкоропад В.В., Мищук Т.А.</i>	До питання методології реконструкцій у первісній історії	232
<i>Собчук В.С.</i>	Примордіалістська та модерністська версії націогенезу: етнорегіональний контекст	237
<i>Василенко О.Ю.</i>	Особливості історичного пізнання в сучасних умовах (історико-філософський аспект)	242
<u>РОЗДІЛ V. Джерела та історіографія</u>		
<i>Заброварний Б.Й., Прокопчук В.І.</i>	Безсмертя зв'язки і жертвності (рецензія на “Книгу Пам’яті України”)	246

допомогу тим, хто її потребував. Володимиро-Василівське братство займалося створенням взірцевої церковно-приходської школи в місті Житомирі, запрошуючи до участі у цьому всі волинські братства. Це братство також надсило в церковні школи підручники, посібники, різні книги і брошури для поповнення шкільних бібліотек. Крім училища, братство влаштувало лікарню і будинок для бідних подорожніх. Приміщення підготували за два роки, але кошти братства були такі незначні, що ще довгий період воно не змогло втілити в життя мрію про лікарню, якби не допомога княгині Олени Павлівни з роду Романових. Вона відрядила до Острога одну із сестер милосердя Хрестовоздвиженської общини – Марію Іванівну Алексеєву, яка організувала не лише лікарню, а й школу грамотності. Пізніше сюди приїхала ще одна сестра милосердя, яка влаштувала аптеку. Ці заклади перебували на утриманні княгині Олени Павлівни більше трьох років і надавали необ-

хідну допомогу бідним та хворим. Великою популярністю користувався також Острозький будинок для бідних подорожніх. За кошти братства в місті організувалися мистецькі вистави [6].

Отже, на Волині в другій половині XIX – на початку XX ст. спостерігається процес активної появи та розгортання діяльності православних церковних братств. Покликані до життя політикою царизму ці організації проводили свою роботу по таких основних напрямках, як церковний, релігійно-освітній, добродійний. Цим вони об'єктивно змогли надати посильну допомогу малозабезпеченому населенню, сприяли в деякій мірі підвищенню освітнього рівня жителів Волинської губернії. Братствам була відведена роль виразника російської великодержавної ідеї про спільність території Росії та України і, зрозуміло, їх історії. Разом з тим, чесно втілюючи цю ідею в життя, братські організації згодом перетворилися тут у майже єдині легальні центри українського громадського життя.

Література

1. Дверницький Е.Н. Памятники древнего православия в г.Владимире-Волынском. – К.: Б.и., 1889. – 63 с.
2. Девятисотлетие православия на Волини. 992 – 1892 г. – Ч.1. – Житомир: Типо-Литография Е.П.Льва, 1892. – 619 с.
3. Отчет о деятельности Луцкого православного Крестовоздвиженского братства за 1893-1894 гг. // Волинские епархиальные ведомости. – 1895.
4. Отчет о деятельности Луцкого Православного Крестовоздвиженского братства за 1910-1911 год. – Луцк: Типография С.И.Бонка, 1912 – 10 с.
5. Отчет Кременецкого Божоявленского Свято-Николаевского братства за 1902 г. // Волинские епархиальные ведомости. – 1903. – №№ 14, 22.
6. Острожское Кирило-Мефодиевское Православное церковное братство // Волинские епархиальные ведомости. – 1893. – № 32.
7. Панков А.А. Церковные братства. Краткий статистический очерк о положении церковных братств к началу 1893 года. – СПб.: Синодальная Типография, 1893. – 146 с.
8. Постановление Луцкой городской Думы. 18 марта 1893 – 22 декабря 1893 г.г. – Державний архів Волинської області, ф. 3., оп. 1, спр. 43, арк. 1-119.
9. Устав Волинского Владимир-Васильевского братства. – Житомир: Б.и., 1890. – 9 с.
10. Устав Православного Свято-Владимирского Братства в городе Владимире-Волынском // Волинские епархиальные ведомости. – 1888. – № 3.

Адреса для листування:

43018 м. Луцк, вул.Супутника, 7/2.

Статтю подано до редколегії 15.03.2001 р.

УДК 930.9 (477.82):943.8.081

Ю.В.Крамар – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри історії світових цивілізацій Волинського державного університету імені Лесі Українки

Акція окатоличення українців Волині 1938 року: причини, хід та наслідки

Роботу виконано на кафедрі історії світових цивілізацій ВДУ

Стаття досліджує одну з маловідомих сторінок історії Волині міжвоєнного періоду – акції насильницького переведення православних українців на католицький обряд в окремих повітах воєводства у 1938 р.

Ключові слова: ревіндикація, міжконфесійні стосунки, полонізація, державна асиміляція.

Kramar Y. V. The action of revindication of Ukrainians in Volyn in 1938: reasons, process, after-effects. The article is devoted to interpretation of one little known pages from the history of Volyn – inter war period – forced conversion to catholicism in some districts of principality in 1938.

Key words: revindication, interconfession relations, polonization, state assimilation.

Одним з найбільш контрверсійних періодів польсько-української історії ХХ ст. є міжвоєнна доба. Цей період має як позитивний, так і негативний наслідки. Знаменний він не лише прикладами щирої дружби і співпраці, а й наповнений неоднозначними, суперечливими і складними сторінками у взаєминах між двома народами.

Включення західноукраїнських земель до складу Речі Посполитої, санкціоноване рішенням Ради послів Антанти у березні 1923 р., поставило українське питання в ранг найбільшої внутрішньополітичної державної проблеми. В основу формування національної політики Польщі щодо українців була покладена інкорпоративна концепція польських націонал-демократів, яка ґрунтувалася на запереченні існування української нації [3, 32]. Згідно з цією концепцією українське населення розглядалося урядом як потенційний об'єкт асиміляції шляхом зміни національної структури Східної Галичини і Волині, а також відповідним чином спрямованої мовної та освітньої політики. Таким чином, політика національної асиміляції передбачала якнайшвидшу колонізацію українців, через те характер міжнаціональних стосунків на Волині у перші роки її перебування у складі Речі Посполитої визначала польсько-українська конфронтація.

Після травневого перевороту 1926 р. і приходу до влади прихильників Ю.Пілсудського правлячі кола Польщі закликали до гнучкішої політики у національному питанні. Пропонований ними курс політики в українському питанні робив поворот у бік державної асиміляції при збереженні кінцевої мети – національної асиміляції української меншини [11, 154]. Він передбачав толерантнішу мовну і релігійну політику, допущення українців на окремі посади в органи державного управління, задоволення нагальних економічних потреб українського населення. На думку пілсудчиків, це дало б змогу прив'язати українців до платформи польської державності, сприяло б їх відверненню від боротьби за національне визволення.

Лібералізація польської політики в українському питанні стала причиною появи так званого “волинського експерименту”, реалізатором якого у 1928-1938 рр. був воєвода Г.Юзевський. Стратегічна мета його “волинської політики” полягала в тому, щоб шляхом політичної асиміляції українського населення Волині добитися найтіснішої інтеграції цього регіону з усіма теренами Речі Посполитої. Для досягнення такої мети програма Г.Юзевського передбачала цілий ряд заходів, реалізація яких привела б до радикальної зміни характеру польсько-українських взаємин на Волині. Їх суттю повинна була стати співпраця представників обох національностей в усіх галузях політичного, економічного, культурно-освітнього життя.

Зосередившись на вирішенні найбільш болючих економічних, суспільно-політичних, релігійних та освітніх проблем місцевого життя, воєводській адміністрації, Г.Юзевського певною мірою вдалося послабити напруженість у польсько-українських стосунках, яка зберігалася з середини 20-х років. Однак у другій половині 30-х років політика польсько-українського зближення на Волині почала виявляти свою безперспективність. Помітнішими стають симптоми кризи

“волинського експерименту”. До цього спрочинилися, головним чином, зміни у внутрішній політиці польської держави після смерті Ю.Пілсудського. У національній політиці “санації” відбувся різкий поворот вправо. Зростання ролі військових у суспільно-політичному житті держави, пропаганда політичними організаціями пілсудчиків нових форм польського тоталітаризму спричинили популяризацію в Польщі націоналістичних ідей, посилювали ендецькі концепції розв'язання українського питання.

Важливим аспектом політичної діяльності Г.Юзевського в період 1935-1938 рр. були його взаємини з вищим військовим керівництвом. Предметом особливої уваги військових була національна політика, яка розглядалася ними, передусім, як проблема зовнішньої і внутрішньої безпеки держави. У середині 30-х років у зв'язку із зростанням воєної загрози в Європі польські військові закликали уряд до більш жорсткого курсу щодо національних меншин. Саме міністерству військових справ були підпорядковані справи, пов'язані з проблемами національної політики.

З боку військових звучали голоси про необхідність усунення Г.Юзевського з посади воєводи та зміни курсу державної політики на Волині. В липні 1936 р. командувач Округу Корпусу ІІ в Любліні (якому у військовому відношенні підпорядковувалося Волинське воєводство. – Ю.К.) генерал М.Сморавінський надіслав до міністра справедливості В.Грабовського звіт про суспільно-політичну ситуацію у Волинському воєводстві. Генерал піддав різкій критиці діяльність Г.Юзевського на посаді воєводи. На його думку, наслідком дев'ятирічного “волинського експерименту” стало зменшення польської присутності на терені воєводства та перетворення Волині на “домен комунізму та воєвничого українського націоналізму” [17, 199].

Різко негативну оцінку генерал давав економічній, культурно-освітній і конфесійній політиці воєводської адміністрації. На підставі викладених фактів командувач робив висновок про те, що політичний курс, який проводив волинський воєвода був помилковим. Генерал вимагав від офіційних чиновників вжити “негайних і енергійних” заходів, аби виправити існуюче становище. Цілком зрозуміло, що під “енергійними заходами” військові розуміли відставку Г.Юзевського.

Наприкінці 1937 – на початку 1938 рр. керівництвом ОК ІІ в Любліні було опрацьовано ще один документ, який називався “Характеристика терену Округу Корпусу ІІ з точки зору його безпеки”. Він містив детальний аналіз суспільно-політичної ситуації на Волині і визначав основні напрямки нової політики військових стосовно національних меншин. Програма була складена у формі 21 тези й охоплювала усі сфери суспільно-політичного життя українського населення Волині.

Власне, суть цієї “нової політики” визначалась у трьох вступних тезах. У першій з них ішлося про необхідність повної інтеграції Волині до складу Речі Посполитої: “Волинь, – зазначалось у документі, – є інтегральною частиною Речі Посполитої Польської і повинна з нею тісно об'єднатись як матеріально, так і духовно; будь-яка діяльність, що перешкоджатиме цьому об'єднанню, буде розглядатись як злочин

проти держави" [9, 184]. Не викликало сумніву, що ця теза адресувалася безпосередньо воеводі Г.Юзевському та його "українізаторській" політиці на Волині, яка, на думку військових, була не чим іншим, як зрадою польських державних інтересів на східних теренах Речі Посполитої.

Зміст наступних програмних тез цього документа (припинення українізації православної церкви, колонізація шкільництва, ліквідація усіх українських організацій на терені воеводства, надання землі виключно польським осадникам) однозначно дають підстави охарактеризувати його як програму колонізації Волині.

Слід відзначити, що серед основних напрямків "нової політики" на терені східних воеводств Речі Посполитої особливе місце відводилося конфесійній політиці. Виступаючи 2 липня 1936 р. на нараді вищого командного складу армії, міністр військових справ Т.Каспжицький заявив: "Польська держава, а отже й військо, повинні прагнути до підпорядкування віруючих окремих конфесій асиміляційним впливам польської культури ... а там, де це можливо, як наприклад по відношенню до слов'янських меншин, процес колонізації церковно-релігійного життя слід оточити якнайбільшою увагою" [14, 169-170].

Цією промовою керівника польського військового відомства на теренах східних воеводств Речі Посполитої була започаткована акція окатоличення (ревідикації) українського населення (в польських джерелах ця акція має назву "акція ревідикації" – навернення православних віруючих на католицький обряд. – Ю.К.). Метою акції, яка провадилася за активної участі військових, проголошувалося "повернення до польськості всього, що було польським" [13, 261].

Насамперед мова йшла про повернення до "віри предків" тих груп населення, які з тих чи інших причин втратили свою польську національну свідомість і були нібито зукраїнізовані. За підрахунками військових, на Волині налічувалося приблизно 400 місцевостей, де мешкало 100-150 тис. "рутенізованих" поляків [1, 8]. Це, головним чином, нащадки давньої так званої загородової шляхти, яка колись складала основну частину ополчення – посполитого рушення. Внаслідок певних обставин ця верства населення втратила свою польську свідомість, зазнала впливу православної чи греко-католицької церкви, зрівнялась в економічному відношенні з місцевим мало-земельним селянством. "Ця людність, – зазначалося в одному з офіційних документів, – нині тримається православної віри, розмовляє руською мовою, і навіть підлягає впливам українізаторських течій ... однак зберігає почуття станової окремішності, важко асимілюється і зберігає свої шляхетські традиції" [1, 6-8]. Завдання полягало в тому, аби реполонізувати "православних" поляків, повернути їм почуття приналежності до польського народу, його традицій та культури. Проте цілком зрозуміло, що під "православними поляками" польський уряд розумів передусім українське населення Волині, яке слід було повернути до "віри предків", тобто полонізувати.

З метою координації руху загородової шляхти 25 лютого 1938 р. у Варшаві було засновано Комітет у справах загородової шляхти на Сході Польщі [1, 6].

Головою комітету став перший віце-міністр військових справ, генерал Я.Глуховський. Це ще раз підтверджувало думку про те, що саме військові були ініціаторами руху загородової шляхти, мета якого полягала у зміцненні польської присутності на східних теренах Речі Посполитої. Слід зауважити, що на Волині цей рух з особливою інтенсивністю розгортається з травня 1938 р. [14, 185].

Другим напрямом ревідикаційної кампанії на "східних кресах" було насильницьке переведення православних українців на католицьку віру. Для реалізації цієї програми 11 грудня 1936 р. в Любліні створюється Координаційний комітет на чолі з командувачем Округу Корпусу II, генералом М.Сморавінським [14, 190]. До складу комітету увійшли, крім військових, представники воеводських адміністрацій Люблінського і Волинського воеводств. Його рішення були обов'язковими до виконання органами державної влади і місцевого самоврядування [13, 262].

Ревідикаційна акція розпочалася на Волині в другій половині 1937 р. Передусім вона торкнулася прикордонних повітів воеводства – Здолбунівського, Рівненського та Кременецького. Методи, які використовувалися для переведення православних українців на католицьку віру, були найрізноманітнішими: від адміністративного тиску до відвертого залякування та погроз. Мешканці с. Біловежа Сарненського повіту в листі до митрополита Варшавського та Волинського Діонісія скаржилися: "... нас усіма способами змушують до того, аби ми відійшли від своєї віри... Акція проводиться в такий спосіб: спочатку до нас приїждять католицькі місіонери і на загальних зборах починають просити нас перейти на католицьку віру. Якщо бажаних не виявляється, тоді самі записують нас і коли прибуває римо-католицький ксьондз ведуть до нього для складання присяги. А коли хто не хоче йти, тоді до роботи приступають військові..." [2, 455].

Нерідко траплялося й так, що спочатку складалися списки всіх мешканців села, прізвища котрих закінчувалися на "ський" чи "вич", а далі погрозами або й силою змушувалося їх приймати католицьку віру. Для цього найчастіше використовувалися військові частини так званого Корпусу охорони пограниччя (КОП), підрозділи якого розташовувалися на кордоні з СРСР. "Католицька акція на терені парафії Козачки-Осники, – читаємо у звіті кременецького старости, – проводиться за активної підтримки КОПу. Селянам с. Осники забороняють працювати в городі, вимагаючи попереднього зголошення на стражницю – за 3 кілометри; й дня не проходить, щоб кого-небудь з православних не заарештували" [5, 4 зв.].

Працівник слідчого відділу державної поліції у Кременці Й.Огороднік у своєму звіті на ім'я воеводи Г.Юзевського про перебіг ревідикаційної кампанії на терені повіту змушений був констатувати, що КОП у своїй "місіонерській діяльності" застосовував тактику "середньовічних рицарів-хрестоносців" [4, 55].

Нерідко для того, щоб змусити православних зректися своєї віри, КОП використовував методи морального і матеріального шантажу. Наприклад, видавалися розпорядження звільняти з роботи православних і не приймати їх доти, доки ті не перейдуть на римо-

католицьку віру [2, 455]. Солтис с. Молотків, кременецького повіту отримав запевнення місцевого командувача КОПу, що у разі прийняття католицької віри йому буде підвищено заробітну плату і пенсію. В іншому разі влада загрожувала йому звільненням із займаної посади [4, 55].

У багатьох випадках селянам за зміну віри місцева влада обіцяла додатковий наділ землі під час парцеляції, звільнення від податків, надання грошової допомоги, ліквідацію боргів [5, 4 зв.]. Нерідко така агітація натрапляла на придатний ґрунт. Той, хто зголошувався перейти на римо-католицьку віру, аргументував свою позицію тим, що не хоче більше бути “кривдженем українцем”, а хоче стати поляком – людиною, котра має “більше прав”. Так, частина православних українців, котрі перейшли на католицький обряд у селі Молотків Кременецького повіту, твердила: “... досить нам вже бути селянами, тепер ми пани, і не будемо купувати наших бабам хусток на голови, а тільки берети” [4, 55 зв.].

Характерною рисою ревіндикаційного руху на Волині була його масовість. Нерідко здійснювалося переведення на римо-католицьку віру цілих сіл. Наприклад, у звіті керівника ревіндикаційної акції у Дубнівському повіті капітана Вислоцького повідомлялося, що 4 травня 1938 р. у с. Підлужжя, гміни Верба на римо-католицьку віру перейшло 52 особи [10, 99]. Командувач полку КОП “Здолбунів” у своєму повідомленні від 18 липня 1938 р. рапортував про 113 “ревіндикованих” на терені повіту осіб [10, 99].

Однак особливо великого резонансу в усій країні набула справа насильницького переведення православних українців на римо-католицьку віру у с. Гриньки Крем’янецького повіту. 17 жовтня 1937 р. в приміщенні сільської школи місцевий підрозділ КОПу влаштував імпрезу, на яку було запрошено й місцеву українську молодь Гриньок. Наступного дня виявилось, що під час свята за загадкових обставин невідомі здійснили наругу над портретами вищих керівників держави і прапором. Місцевий капрал КОПу відразу ж заарештував шістьох місцевих хлопців, звинувачених у здійсненні злочину.

Місцева влада і військові почали домагатися виселення з Гриньок цих шести осіб разом з їх родинами. Одночасно в селі поширювалися провокаційні чутки про те, що в село прибуде каральна військова експедиція, яка здійснить масову пацифікацію. Після цього відбудеться виселення всіх підозрюваних у найменшій нелояльності щодо польської державності осіб [15, 3]. До них насамперед відносили тих, хто передплачував українські видання, що виходили у Львові. Одному з таких передплатників селянину Аверкію Мельничуку місцевий солтис Йосип Мазур заявив: “Ми тих, хто читає українські часописи, вже виселяємо з села. А ти синку пильнуйся, бо ти передплачуєш “Дзвіночок” (Львівський український часопис для дітей. – Ю.К.), то й тебе можемо виселити” [15, 4].

Одночасно в Гриньках велась активна агітація за масовий перехід православних українців на римо-католицький обряд, бо лише це, як заявляли представники місцевої адміністрації і військові, могло

врятувати українське населення Гриньок від каральних експедицій, пацифікацій і виселення.

Така агітація, а також постійний моральний терор, здійснюваний по відношенню до українського населення Гриньок, не залишилася без наслідків. 19 грудня 1937 р. майже 400 місцевих православних українців перейшли на римо-католицький обряд [15, 4].

Події в с. Гриньки викликали рішучий протест з боку українських політичних угруповань. Посол у Сеймі від Галичини С. Баран 11 лютого 1937 р. звернувся із запитом до міністра внутрішніх справ Польщі [15, 1-9]. В ньому він вимагав негайного припинення терору з боку КОПу щодо православного населення Гриньок і призначення урядового розслідування цієї справи. Голова Української парламентської репрезентації Волині (УПР) посол С. Тимошенко 5 січня 1938 р. виїхав до Гриньок, аби на місці вивчити усі обставини подій, що мали місце в жовтні-грудні 1937 р. Однак місцева командування КОПу відібрало в нього перепустку і заявило, аби він “негайно залишив с. Гриньки і ні з ким не зв’язувався, особливо з тими, хто 19 грудня 1937 р. перейшов на римо-католицьку віру” [15, 5].

10 січня 1938 р. УПР Волині виступила із заявою з приводу подій у Гриньках. У ній між іншим йшлося про те, що уряд мусить зробити все можливе, аби нормалізувати ситуацію у прикордонній смузі і заборонити втручання у релігійні справи органів, які до цього не уповноважені. “Сам факт приєднання кількох православних родин до католицької церкви, – йшлося у документі, – ще не дає гарантії, що наведені у такий спосіб особи будуть добрими громадянами і добрими католиками” [8, 98].

Акція в Гриньках була лише окремим фрагментом політики зміцнення польської присутності на “східних кресах”, яку проводив уряд, починаючи з 1936 р. Посилення колонізаційного тиску у сфері міжконфесійних стосунків суперечило головним засадам “волинської політики” воєводи Г. Юзевського. Постає питання, чи не були події у Гриньках спланованою акцією військових, здійсненою з метою остаточної компрометації воєводи в очах уряду та президента? Адже те, що Г. Юзевський відразу не висловив своєї позиції щодо подій у Гриньках і не засудив дій КОПу, військові чинники розцінили як ознаку слабкості його позицій.

На воєводу посипалися нові доноси у Варшаву. Лише після цього Г. Юзевський звернувся із скаргою до міністерства внутрішніх справ про зловживання КОПу у прикордонних повітах воєводства. Воєвода звинуватив військо у застосуванні терору щодо православного населення Волині. “Те, що діялося на Волині у 1938 р., – писав Г. Юзевський, – ставало нестерпним. Це був замах не тільки на православних, але й замах на Польщу” [16, 74]. Отже, воєвода відверто виступив проти того курсу національної політики, який проводив польський уряд на східних теренах Польщі, починаючи з другої половини 30-х рр. Цілком зрозуміло, що за цих умов відставка Г. Юзевського ставала лише питанням часу. В квітні 1938 р. воєвода був відкликаний з Волині, отримавши нове призначення в

Лодзі. Новим волинським воєводою став О.Гауке-Новак.

Невдовзі після своєї відставки Г.Юзевським була опрацьована доповідна записка "Про основні напрямки польської державної політики на Волині", в якій колишній воєвода виклав своє бачення розвитку ситуації на терені воєводства на найближчу перспективу [12, 1-30]. Велику стурбованість воєводи викликав сам факт втручання військових чинників у справи міжнаціональних та міжконфесійних стосунків на Волині. На думку Г.Юзевського, політика зміцнення польської присутності на терені воєводства, яку реалізували військові чинники в недалекому майбутньому могла обернутися непередбачуваними для держави наслідками. Терор по відношенню до православного населення, тенденція до повної колонізації українського шкільництва, звільнення української інтелігенції зі своїх посад – усі ці починання нової адміністрації Волині, за переконанням Г.Юзевського, невдовзі призведуть до "вкрай небажаних і небезпечних" для поляків змін в укладі політичних стосунків на "східних кресах" [12, 18-19]. "Позиція ненависті до всього українського, – писав він, – викликає з боку українців позицію ненависті до всього польського" [12, 22]. Подальший драматичний розвиток подій польсько-української історії в роки Другої світової війни, на жаль, підтвердив правильність багатьох передбачень Г.Юзевського.

Після відставки Г.Юзевського нова волинська адміністрація на чолі з О.Гауке-Новаком своїм головним завданням проголосила "прискорення процесу колонізації воєводства" [6, 6]. Про це було заявлено в опрацьованій нею і затвердженій міністерством внутрішніх справ Польщі новій "Програмі державної політики Польщі на Волині". Програма складалася з кількох розділів. Перший з них було присвячено

проблемі православної церкви на Волині. В ньому, зокрема, зазначалося, що проблему православ'я не можна ідентифікувати з проблемою українського населення Волині. На думку авторів програми, серед православних були як національно свідомі українці, так і ті, національна свідомість яких ще не сформувалася. "Боротьба за душі несвідомого православного населення, – зазначалось у документі, – повинна бути піднята усім польським громадянством і ця боротьба мусить скінчитися перемогою" [7, 2].

Воєвода наголошував на необхідності прискорення процесу колонізації православної церкви на Волині. Для цього пропонувалося використовувати всі можливі засоби, зокрема, створення в містах осередків православних поляків, залучення несвідомої православної молоді до напіввійськових формувань, прискорення ліквідації православної семінарії в Кременці, запровадження в школах польських підручників з історії православної релігії, уніфікація католицького та православного календарів [6, 7].

Програма зміцнення польської присутності на Волині, до реалізації якої приступала нова адміністрація на чолі з воєводою О. Гауке-Новаком, стала логічним завершенням того курсу національної політики, який був започаткований військовими чиновниками у 1936 р. і проводився за неофіційної підтримки уряду. Ревіндикаційна кампанія 1938 р. була одним із проявів політики "зміцнення польськості краю", яскраво засвідчивши наміри правлячих кіл Польщі денационалізувати українців. Посилення колонізаційного тиску у всіх сферах суспільно-політичного життя Волині наприкінці 30-х років призвело до різкого загострення українсько-польських стосунків у регіоні, та вилилось у драматичні події у взаєминах між двома народами в період Другої світової війни.

Джерела та література

1. Archiwum Akt Nowych (дані: AAN). Komitet do spraw szlachty zagrodowej na wschodzie Polski. Sygn. 1.
2. AAN. MWR i OP. Sygn. 987.
3. Bartoszewicz J. Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski. – Warszawa, 1924.
4. Державний архів Волинської області (дані ДАВО), ф. 1, он. 2, снр. 7250.
5. ДАВО, ф. 46, он. 9, снр. 2965.
6. ДАВО, ф. 46, он. 9, снр. 4634.
7. ДАВО, ф. 46, он. 9, снр. 4671.
8. ДАВО, ф. 60, он. 1, снр. 1.
9. Dokumenty w sprawie polityki narodowościowej władz polskich na kresach wschodnich w latach 1937-1939 // Dzieje Najnowsze. Rocznik XXIV, 1992. – № 1-2.
10. Lewandowski J. Materiały Ministerstwa Spraw Wojskowych o polityce narodowościowej wojska w latach trzydziestych // Zeszyty Naukowe Wojskowej Akademii Politycznej. Seria Historyczna. – 1963. – № 8. – S. 83-105.
11. Madajczyk Cz. Dokumenty w sprawie polityki narodowościowej władz polskich po przewrocie majowym // DN. – 1972. – Z. 3. – S. 136-159.
12. Memoriał H. Józewskiego w sprawie kierunku polskiej polityki państwowej na Wołyniu. 1938 r. – Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Dział Rękopisów (дані: BUW, DR), № ак. 1549.
13. Papierzyńska-Turek M. Między tradycją a rzeczywistością: państwo wobec prawosławia: 1918-1939. – Warszawa, 1989.
14. Stawecki P. Następcy Komendanta. Wojsko a polityka wewnętrzna Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1935-1939. – Warszawa, 1969.
15. Центральний Державний історичний архів у Львові, ф. 344, он. 1 м., снр. 582.
16. Józewski H. Opowieść o istnieniu. – BUW, DR, № ак. 3189.
17. Wołyń – dokumenty CAW // Przegląd Wschodni. – 1997. – T. 4. – Z. 1. – S. 183-209.

Адреса для листування:

м. Луцьк, вул. 8-го Березня, 26/63.
Тел. 4-73-54.

Статтю подано до редколегії 2.03.2001 р.